

וגילו ברעדה - העמדה הנפשית בימים הנוראים, אז והיום

בעבר ימי אלול היו ימים של פחד ויראה, הציבור נהג לומר, "באלול אפילו הדגים שבים רועדים מפחד", באור ישראל כתב רבי ישראל מסלנט: "מלפנים כאשר ידעתי, כל איש ישראל אחזו פלצות מקול הקורא חודש אלול", הרב פרנק רבה של ירושלים סיפר שכשהיה נער בקובנא, רבי ישראל מסלנט עלה לדרוש ואמר לציבור, יהודים אנו נמצאים בחודש אלול, תעשו תשובה... והתעלף...

ומספר הגרש"ז אויערבך - כשרבי איצ'לה בלזר היה דורש הקהל היה בוכה. ועיננו רואות שהרגשות בדורנו שונות, יש פחות פחד ויראה, יש לברר מדוע? האם הסיבה לכך היא שכיום יש פחות יראת שמים? פחות אמונה? או שיש סיבה אחרת?

כיום רואים בבתי הכנסת ובפרט בישיבות ריקודים ושמחה בתפילה בתפילות הימים הנוראים, בילדותי לא ראינו תופעות כאלו.

איזה רגש תקיעת השופר צריכה לעורר אצל האדם, פחד, שמחה, יראה, אהבה?

תקיעות השופר בראש השנה

בתורה מוזכרת תקיעת השופר מספר פעמים:

- ויקרא כג- "דבר אל בני ישראל לאמור, בחודש השביעי באחר לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש"

תרגום אונקלוס - זכרון יבבא

רש"י - "זכרון תרועה" - (ר"ה לב) זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל.

- במדבר כט נאמר - "בחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם".

תרגם אונקלוס את הפסוק במדבר כט "יום תרועה יהיה לכם" - "יום יבבא יהא לכוך" - יום יבבה ובכי יהיה לכם. ניתן לראות שהכתוב לא מצווה "לתקוע".

הציווי לתקוע מופיע רק בתהילים פא - "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו".

• לעומת זאת בציווי על היובל נאמר ויקרא כה: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים, תעבירו שופר בכל ארצכם"

תרגום אונקלוס- והעברת שופר יבבא.

רש"י - העברת - לשון "ויעבירו קול במחנה" (שמ' לו, ו), לשון הכרזה.

אבל בנביאים השופר מופיע בצורות שונות:

ביהושע ו' בכיבוש יריחו- "והיה במשוך היובל כשמעכם את קול השופר ויריעו קול העם תרועה גדולה" תהילים:

קנ: "הללוהו בתקע שופר, הללוהו בצלצלי תרועה".

כז: "ואזבחה באוהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לה".

העולה מהכתובים שהשופר מופיע כדי להקהיל את העם, בתעניות, ביציאה למלחמה, בראש השנה, בשמחה, בהכרזה על כניסת השבת ועוד.

לכן לא ניתן לומר שהשופר מביע רק רגש אחד, ע"פ התרגום בר"ה השופר הוא רק "יבבא"- בכי, אך ממקורות נוספים נראה שיש לשופר תפקידים נוספים.

גם הגמרא בר"ה לג: מגדירה את ר"ה "כיום יבבא".

גם הרמב"ם בהלכות תשובה מתייחס לשופר בר"ה שענינו לעורר לתשובה ולחרדה.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג

"אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם".

ר"ה בספר נחמיה

במעמד קריאת התורה בר"ה לפני העם השבים מהגלות העם בוכה מצער, על כך שהם לא קיימו את הכתוב בתורה בימי הגלות, נחמיה אומר להם שילכו לאכול ולשמוח.

נחמיה ח'

"ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הספר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא ליהוה אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות יהוה היא מעזכם,"

מצד שני, הרי ר"ה הוא יום הדין, והימים נקראים "הימים הנוראים", שיראה ופחד מאפיינים אותו "מי יחיה ומי ימות", ומשום כך אין אומרים בו הלל:

"אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע! מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביוה"כ? אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו ישראל אומרים שירה!?" (ר"ה לב).

טור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקצז

"ואוכלין ושותין ושמחין ואין להתענות בו כלל ורב נטרונאי ז"ל כתב ביום א' של ר"ה אי אפשר לישוב בו בתענית משום דמדאורייתא הוא אבל בי"ט שני ושבת לית בהוא קושיא משום ד'ימים אינון משונין מכל ימות השנה לפיכך נהגו רבותינו לישוב בהן בתענית בין בחול בין בשבת"

מבואר בטור שבימי הגאונים יש שהתענו ביום השני של ר"ה אפילו אם היה חל בשבת, שעשו קל וחומר מתענית חלום שמותר להתענות תענית חלום בשבת.

את הפסוק מנחמיה הזכירו הפוסקים כדי לומר שראש השנה הוא יו"ט.

שולחן ערוך הלכות ראש השנה סימן תקצז

סעיף א

÷ט"ז אורח חיים סימן תקצז

"ואין מתענין בר"ה - ב"י הביא בשם כל בו שי"א שצריך להתענות בר"ה ועוד הביא תה"ד שכתב דאיכא כמה רבוות' דס"ל דמצוה להתענות בכל ר"ה ואיכא רבוותא אחרני דס"ל מצוה לאכול ולעניות דעתי נראה להכריע דאי אפשר לומר מצוה להתענות דמצינו גבי אלישע שאכל אצל השונמית ואותו היום ר"ה היה כדאיתא במדרש ויהי היום ויעבור אלישע שונם אותו היום ר"ה היה וזו ראייה שאין עליה תשובה:"

הט"ז מביא שיטות ראשונים שנהגו להתענות בר"ה ואפילו יש בזה מצווה, אך למסקנה הוא דוחה נוהג זה, מהכתוב באלישע שהלך לאשה השונמית בר"ה ושם הוא אכל, אך אין הוא אוסר להתענות, אלא סובר שלא ניתן לומר שיש מצווה להתענות.

משנה ברורה סימן תקצז ס"ק א

רוצה לומר אף שהוא יום הדין מכל מקום מצוה של ושמחת בחגך שייך גם בו, שגם הוא בכלל חג כדכתיב תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו ונאמר בנחמיה ח' אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ד' היא מעוזכם:

עולה מדבריו, שאף שר"ה הוא יום דין יש בו מצוות שמחה.

כדי ליישב מקורות אלו שמצד אחד עולה מהן שר"ה הוא יום חרדה ויבבא, אך מצד שני יום שמחה, נעיין בגמרא במסכת ברכות ל:

"שאביי הוה יתיב קמיה [היה יושב לפני] רבה רב. חזייה [ראהו] רבה דהוה קא בדח טובא [שהיה מבודח ביותר]. אמר ליה [לו]: והרי "וגילו ברעדה" כתיב [נאמר], וראוי איפוא שלא תהיה השמחה רבה מדי! אמר ליה [לו] אביי: מותר אני בכך משום שאנא [אני] תפילין מנחנא [מניח אני] כעת.

מדוע הנחת תפילין מאפשרת שמחה?

אומר המהר"ל בנתיב הליצנות- שיתכן והיה לומר שהאדם מצד שהוא גשמי לא ראוי שיהיה שמח אך אדם המניח תפילין ניכר בו שהוא דבק בקדושה ובאלוקות ולכן ראויה לו השמחה, מכיון שהוא מחובר אל הקודש והנצח.

ורש"י שם בגמרא אומר- "הם עדות שממשלת קוני עלי", הנחת התפילין מעידה שהאדם מקבל עול מלכות שמים ולכן ראוי לו השמחה.

כשהאדם חי אמונה ומרגיש את תחושת מלכות ה' עליו יש בכך תחושת בטחון ולכן יש גם שמחה, עיקר ר"ה זו המלכת ה' - "ומלוך על כל העולם כולו בכבודך", ולכן ביום ההמלכה באה יחד איתו השמחה ולא רק יראה ופחד.

בר"ה יש שתי בחינות- שמחה, ויראה ושניהם יכולים לדור בכפיפה אחת, שמחה על המלכת ה', על הזכות שאתה בחרתנו, ויראה מגילוי המלכות בעולם וימי הדין, עם ישראל יודע לחיות במציאות של שתי תנועות בנפש, שמחה ויראה, בתוך שמחת תורה מזכירים נשמות הנפטרים, מיד בתום יום הזכרון חוגגים את יום העצמאות.

אך ניתן להעמיק עוד בענין-אומר הרב קוק באגרת שע"ח לרב חרל"פ:

"ואם יבא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה ואל דיברת הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט, לא יוכל לכוון שום דבר לאמיתתה של תורת אמת, כי כל זמן מאיר בתכונתו".

מחדש הרב שמהלך התשובה לא יוכל להיות מנותק מהמציאות שבה נמצא עם ישראל, ובדור שבו עם ישראל חוזר לארצו עיניו התשובה מחוברים למציאות זו, והחזרה בתשובה אינה רק פרטית, תיקון החטאים, אלא יש מהלך גדול של חזרה בתשובה של האומה לחיה הטבעיים והנורמלים, כפי שאומרת התורה.

דברים פרק ל'- פרשת ניצבים

"והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה, ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך, ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה, אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך, והביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתך".

אומר השפת אמת דברים מופלאים, ישנם דורות שבהם השמחה היא הכוח העיקרי המניע את האדם וישנם דורות שהכח המניע היא היראה, הדורות שבהם עם ישראל חי בארץ ישראל ובונה את ממלכתו, השמחה מופיע

בעוצמה, ומתוך השמחה מגיעים גם ליראה. ובדורות שנים ישראל בגלות, היראה היא דומיננטית יותר ומתוך יראה יש גם שמחה.

שפת אמת ראה תרס"א

"בפסוק למען תלמד ליראה את ה'. כבר כתבתי בשם מו"ז ז"ל.... והענין הוא דפער אחד כתיב עבדו את ה' בשמחה ופעם כתיב עבדו את ה' ביראה ובזה"ק כאן כד ישראל שראן בארעא דישראל כו'. דכתי' כמה פעמים ושמחתם לפני ה' אלקיכם דאיתא שמחתי מתוך יראתי ויראתי מתוך שמחתי. ובחון לארץ העיקר היראה. ומכח היראה זוכין לשמחה. ובא"י העיקר השמחה. ומתוך השמחה זוכין ליראה."

כשעם ישראל יושב על אדמתו ובונה את מדינתו, הגילוי האלוקי מופיע על כל האומה, רואים את התקיימות הנבואה של, קיבוץ הגלויות, בנינה של ארץ ישראל, וזוכים לקיום התפילה "ובכן תן כבוד ה' לעמך", ולכן יש יותר שמחה כיון שיש התחלת הגשמת הייעודים של האומה, ומתוך השמחה זוכים גם ליראה, למתבונן בתפילות רואה איך רבות מהן מתקיימות בדורנו, אך כשעם ישראל בגלות אין הופעה של האומה אלא של יחידים ולכן השמחה לא מרכזית בעבודת ה', יש יותר יראה, והיראה יכולה להוביל לשמחה.

חת"ם סופר - תורת משה סוף פרשת וילך - אתקין רבי אברהם

"וכשעלו מן הגולה אמר להם עזרא עכשיו שזכיתם לחזור לא"י הריעו מתוך שמחה ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם אמנם עכשיו בגלות המר הזה שבעו"ה לא מצאנו מנוח ומתקיים ובגוים ההם לא תרגיע יש לנו להריע"

מבאר החת"ם סופר בגלות המרה התרועה היא יבבה גניחה ובכי. אך בימי עזרא ונחמיה אמרו להם אכלו משמנים, זאת משום שזכו לעלות לארץ. ונראה לומר שאותו ענין גם בדורנו, כשעם ישראל יושב לבטח בארצו ניתן יותר לשמוח ולכן גם תקיעות השופר יש בהם בחינה של שמחה "הללוהו בתקע שופר". ושאלנו האם אין התמעטות הדורות בתקופתנו שעינינו רואות שבימים הנוראים יש פחות יראה? נראה ליישב שדורנו דור של גאולה היראה והפחד פחות נוכחים בחיי האומה, ב"ה יש שמחה של בנינה של ארץ ישראל ותקומת האומה וממילא האומה שמחה ואופטימית יותר, אך בודאי אפשר לחזק יותר את היראה העילאה.